MARTIN ŠRAJER / 6. 9. 2022

Ucho

Když se ve filmovém kontextu řekne *Ucho*, mnohým zřejmě okamžitě naskočí slova „trezorový film“. Málokteré dílo československé kinematografie je s touto kategorií spojeno tak pevně jako politický thriller Karla Kachyni a Jana Procházky. Film byl sice přes svůj ožehavý námět po srpnu 1968 dotočen, ale vyjma několika neveřejných projekcí pro barrandovské vedení nebo nomenklaturní kádry jej až do roku 1989 nikdo nemohl zhlédnout. Do domácí kinodistribuce *Ucho* vstoupilo až v červnu 1990. Potkal jej tedy podobný osud jako například Menzelovy *Skřivánky na niti*, taktéž zakázané hned po dokončení.

Ucho bylo posledním z filmů, v nichž Karel Kachyňa s Janem Procházkou postupně v chronologickém pořádku revidovali naši národní historii. Po demytizaci a deheroizaci druhé světové války (*Ať žije republika, Kočár do Vídně*) se zaměřili na kolektivizaci venkova a politické procesy v éře stalinismu (*Noc nevěsty, Směšný pán*). *Ucho* se sice odehrává v blíže nespecifikované době, ale původní titulek jej zasazoval do roku 1952. Procházka při psaní scénáře navíc čerpal z vlastních zkušeností se sledováním a odposlouchávánim Státní bezpečností, o němž se dozvěděl na začátku šedesátých let.

Scénář, do něhož projektoval vlastní pocit neustálého státního dohledu, začal Procházka psát v roce 1969, tedy až po invazi vojsk Varšavské smlouvy. Spolu s Kachyňou, který se na psaní rovněž podílel, si uvědomoval, že na případnou realizaci nebudou mít vzhledem k měnící se politické situaci mnoho času. Literární podklad Procházka s Kachyňou pod tlakem okolností dopsali nezvykle rychle, zhruba za dva měsíce, a podobně krátce trvala také produkce. Kachyňa měl coby vystudovaný kameraman tradičně do detailu promyšlenou obrazovou koncepci, takže práce postupovala rychle. Ateliérové scény byly postavené v Hostivaři a natáčení probíhalo podle vzpomínek Radoslava Brzobohatého v částečném utajení, bez jakýchkoliv ústupků od scénáře.

Protagonisty *Ucha* jsou zaopatření manželé – první náměstek ministra Ludvík a jeho žena Anna. Ztvárnili je Radoslav Brzobohatý a Jiřina Bohdalová, kteří byli v době natáčení partnery i v osobním životě, což jejich vypjatým dialogům přidává na intenzitě. Ludvík s Annou se v pozdních nočních hodinách vrátili z vládní recepce do své pražské vily. Už u vstupní brány si Ludvík podezřívavě prohlíží neosvětlený, nedaleko zaparkovaný vůz. Kvůli ztraceným klíčům se do domu musí „vkrást“ přes sklep. Když chce Anně otevřít, zjišťuje, že přední vchod je odemčený a klíče trčí ze zámku. Manželé se zprvu domnívají, že jde jen o sérii náhod. Postupně ale podléhají atmosféře strachu.

Ludvík je přesvědčen, že se do domu, jediného v celé ulici, v němž nejde proud, za jejich nepřítomnosti někdo vloupal a nainstaloval tam odposlouchávací zařízení. Kvůli všudypřítomnému „uchu“ si začíná dávat pozor na to, co říká. Některé své proreformní názory, odpovídající Procházkově progresivní politické orientaci, by nejraději vzal zpět. Anna jej nejdřív nebere vážně a situaci dál bagatelizuje. Její vtipkování ale prozrazuje čím dál hůř maskovanou obavu. Dokáže jí ovšem nakonec vzdorovat lépe než Ludvík. Tato ambivalence odrážela postoj samotného Procházky a jeho přátel, kteří se ke „svým“ odposlechům stavěli se směsí ironie a upřímných obav o vlastní život a svobodu.

Přestože manželé zjevně žijí v blahobytu, mají vlastního řidiče, dům i dostatek kvalitního jídla a pití, podezření na přítomnost „ucha“ odhaluje jejich bezmoc. Státní aparát představuje nedosažitelnou entitu, která může stejně jako hororové monstrum hypoteticky číhat za každým rohem a v každém temném koutě. Vlastní domov se pro manžele – vyjma toalety, kde přítomnost „ucha“ nepředpokládají – stává nebezpečným místem, což je akcentováno také výtvarnou stránkou filmu, groteskní i naturalistickou, na které se vedle kameramana Josefa Illíka významně podílela Ester Krumbachová. Postavy se zdají být ve stísněných, jen svíčkami osvětlovaných pokojích uvězněné. V pohledu na ně nám často překáží zdi nebo nábytek, které na ně ze všech stran doléhají. Dominantní způsob rámování jim nenechává velkou volnost. Jako kdyby jim dům nepatřil a nebyli v něm svobodní. Soukromý a veřejný prostor se stává jedním.

Ludvík, stále pevněji přesvědčen o své vině, se snaží rekonstruovat průběh stranického večírku, oživovaného formou flashbacků, pochopit, proč na něj ostatní hleděli s takovým překvapením, a odhalit, co nevhodného řekl nebo udělal. Nakonec se

ukazuje, že manželé nebyli paranoidní. Jejich podezření potvrzuje nalezení odposlouchávacího zařízení.

Právě z uvedeného důvodu je ovšem tak mrazivé Ludvíkovo závěrečné zjištění, že byl bez předchozího upozornění povýšen na ministra. Strana si udržuje moc především kontrolou informací. Nikdo si nemůže být jistý, co vědí druzí, kdo je součástí systému a kdo stojí mimo něj nebo kdo má přístup k „pravdě“, která je zrovna v platnosti. Nikomu tudíž nelze věřit a kolektiv se drolí na vyděšené, podezřívavé jedince. Nemožnost rozhodovat o vlastním životě je dovedena ad absurdum, když Ludvíka rostoucí psychický tlak dožene k pokusu o sebevraždu. Nemůže ji ale vykonat, neboť mu tajná policie zabavila pistoli.

Film pracuje s odkazy na konkrétní kapitoly československých dějin, například na proces s Rudolfem Slánským, který formoval Procházkovo politické vědomí. Ludvík se ve filmu dozvídá, že jeden ze zadržených politiků byl židovského původu. Podobně byl i Slánský v roce 1951 zatčen a o rok později popraven za údajné židovské spiknutí proti straně. Další narážky reflektují Procházkovo pětileté působení na pozici kandidáta Ústředního výboru strany či nejistotu doprovázející období po srpnové invazi. Kromě metod stranického teroru obráceného do vlastních řad ovšem *Ucho* s mimořádnou sugestivitou vypovídá také obecněji o deformaci lidských charakterů dlouhodobě čelících znesvobodňujícímu mocenskému systému.

Procházka s Kachyňou měli též opodstatněný strach o svůj další osud. Procházka, výrazný exponent pražského jara, v únoru 1971 podlehl následkům nemoci, politického tlaku a mediálního lynče. V březnu 1970 byl v televizi odvysílán pořad *Svědectví od Seiny*, založený na manipulaci s tajně pořízenými zvukovými záznamy jeho výroků. Jednou ze záminek k autorově diskreditaci bylo *Ucho*. Ačkoli film režíroval Kachyňa, hlavní zodpovědnost za jeho výslednou podobu byla přisouzena Procházkovi coby ideovému strůjci díla. Kachyňa mohl jakožto vynikající řemeslník navzdory svým zásluhám na vzniku jednoho z nejproslulejších trezorových filmů točit dál.

Ještě v osmdesátých letech vznikla druhá verze Procházkova scénáře. Pro rakouskou televizi jej pod názvem *Das Ohr* (1983) zadaptoval exilový spisovatel Pavel Kohout. Do role jednoho z agentů StB obsadil Pavla Landovského. Třetí, o něco volnější adaptaci Procházkovy filmové povídky natočil v roce 2015 Ivo Trajkov. Makedonský film *Noc*

bezMoci byl uveden také v českých kinech. Procházkova dcera Lenka pak využila toho, že základem klaustrofobního filmu jsou prudké slovní výměny dvou herců, a *Ucho* v roce 2010 převedla do podoby komorního divadelního představení.

Ucho (Československo 1969), režie: Karel Kachyňa, scénář: Jan Procházka, Karel Kachyňa, kamera: Josef Illík, hudba: Svatopluk Havelka, hrají: Jiřina Bohdalová, Radoslav Brzobohatý, Gustav Opočenský, Miloslav Holub, Lubor Tokoš, Bořivoj Navrátil, Jiří Císler, Jaroslav Moučka a další. Filmové studio Barrandov, 94 min.